

גורמים אשר השפיעו על יהודי ארצות האסלאם ומדינה מדגימה

מספר היהודים בארצות האסלאם

בשנת 1948 (שנת הקמת המדינה) חיו קרוב למיליון יהודים בארצות האסלאם השונות באגן הים התיכון. הקהילות הגדולות ביותר היו במרוקו (כ-265 אלף יהודים), עיראק (160 אלף), אלג'יריה (130 אלף), תוניסיה (105 אלף) ומצרים ואירן (90 אלף יהודים בכל אחת מהן). בשנת 1969 ירד מספרם של היהודים בארצות האסלאם למעט פחות מ-200,000. משמעות הנתון הזה היא שכ-80% מכלל היהודים עזבו את ארצות האסלאם - הגירה חסרת תקדים בעם היהודי. במסגרת הגירה זו, קהילות אלג'יריה מרוקו, עיראק ותימן התחסלו כמעט לחלוטין.

הגורמים שהשפיעו על יציאת היהודים מארצות אגן הים התיכון

רקע

עד שנות ה-30 של המאה ה-20 סבלו היהודים בארצות האסלאם מיחס מפלה, ולעיתים אף משפיל ומזלזל מצד האוכלוסייה המקומית. עם זאת בדרך כלל לא חוו היהודים אנטישמיות אלימה כדוגמת הפוגרומים במזרח אירופה. התקופה הקולוניאליסטית היטיבה עם היהודים מאחר והמעצמות הכובשות העניקו ליהודים שוויון משפטי ואפשרויות קידום ותעסוקה. יהודים רבים ניצלו זאת כדי להשתלב בחברה, הושפעו מהתרבות האירופאית ושיפרו את מעמדם הכלכלי. ככל שהיהודים התקרבו אל השלטון הקולוניאלי הזר, כך התרחקו מהאוכלוסייה המוסלמית המקומית, עובדה שהובילה להגברת העוינות כלפיהם מצד האוכלוסייה המקומית. בשנות ה-30 חלה החמרה ביחס האוכלוסייה המקומית אל היהודים והחלו פגיעות פיסיות. התדרדרות נוספת התרחשה עם תום מלחמת העולם השנייה.

הגורמים השונים שהשפיעו על גורל היהודים החל מסוף שנות הארבעים

• השפעות תהליך הדה קולוניזציה

- מאחר ויהודי ארצות האסלאם קשרו עצמם לשלטון הקולוניאלי, הרי שתהליך הדה קולוניזציה היה בעל השלכות שליליות על חיי היהודים במספר היבטים:
- א. שינוי תרבותי – אחד הביטויים של הדה קולוניזציה היה התרחקות מהתרבות המערבית שהביאו עמן המדינות הקולוניאליות. היהודים, אשר אמצו בדרך כלל תרבות זו, מצאו עצמם עתה בסביבה תרבותית אחרת, התרבות הערבית שהשתלטה בהדרגה על הוויית החיים בארצות השונות (שפה, לבוש מנהגים, תרבות שלטון).
- ב. התגברות השנאה ליהודים - היהודים זוהו כתומכי המשטר הקולוניאלי והדבר הוביל להעמקת השנאה ליהודים ולהתגברות הפעילות נגדם. עם זאת היו גם יהודים מעטים שתמכו בתהליכי הדה קולוניזציה מתוך אמונה שמדינות הלאום שתוקמנה תהיינה דמוקרטיות ותבטחנה את הקיום היהודי בתוכן.

• התגברות הלאומיות:

כפי שארע באירופה, כמאה שנים קודם לכן, התאפיין העולם הערבי לאחר מלחמת העולם השנייה בהתגברות המגמות הלאומיות. מגמות אלה הדגישו את המשותף לכל בני הלאום ודחו את היהודים בארצות האסלאם כעם זר שאינו חלק מהלאום המתגבש. תהליך זה חיזק את תחושת חוסר השייכות של חלק מהיהודים והוביל לעזיבתם.

• השפעת הקמת מדינת ישראל ומלחמת העצמאות

הקמת המדינה ומלחמת העצמאות כנגד מדינות ערב הביאו לשיא את השפעתו של הסכסוך הישראלי-ערבי והשפיעו על מצבם של יהודי ארצות האסלאם במספר היבטים:

- א. השפעה על יהודים ממדינות שהשתתפו במלחמה נגד ישראל - מצרים, סוריה, לבנון ועיראק לחמו כנגד ישראל במלחמת העצמאות ולכן היהודים במדינות אלה נחשדו כתומכי ישראל וכאויבי המדינה. בולטת במיוחד מצרים אשר פלישתה לישראל ערערה לחלוטין את בסיס הקיום של היהודים: כ- 600 מתוכם נאסרו, רכוש רב הופקע ופגיעה פיסית אלימה גבתה מחיר כבד של הרוגים ופצועים.
- ב. פעילותה של הליגה הערבית - באותה תקופה התחזקה מגמת הפאן-ערביות (מגמה שהדגישה את אחדותו של העולם הערבי). מגמה זו חיזקה את ההזדהות בין מדינות ערב השונות ולכן חיזקה את העוינות כלפי היהודים גם במדינות שלא נמצאו איתה בסכסוך ישיר כגון מרוקו, אלג'יריה ותוניסיה. אחד הביטויים הבולטים למגמה זו הייתה הקמת הליגה הערבית בשנת 1945. הליגה הערבית הייתה ארגון ערבי בינלאומי שהשתמש בשנאה לישראל כדי לאחד את העולם הערבי.
- ג. מדיניות 'חיסול גלויות' –לאחר הקמת המדינה, נקטה ממשלת ישראל במדיניות של 'חיסול גלויות' , כלומר העלאת קהילות שלמות לישראל. מדינת ישראל ראתה את עצמה כמרכז העולם היהודי ועל כן כזו שהאחראית לגורל היהודים בעולם כולו. על כן, כאשר מצבם הביטחוני של יהודי ארצות האסלאם הלך והתערער פעלה המדינה על מנת להציל אותם.

גורל יהודי מצרים בעקבות תהליך הדה-קולוניזציה- מדינה מדגימה

בסוף מלחמת העולם השנייה מנו יהודי מצרים קרוב למאה אלף איש, מתוכם רק לחמישה אחוז הייתה אזרחות מצרית. יהודי מצרים ברובם השתייכו למעמד הבינוני ועסקו במקצועות חופשיים כמסחר ובנקאות. תוך עשרים שנה עזבו רוב רובם המוחלט של יהודי מצרים והקיום היהודי במצרים הסתיים כמעט לחלוטין.

הגורמים לעזיבת יהודי מצרים:

א. **התגברות הלאומיות** : לאחר מלחמת העולם השנייה התגברות המגמות הלאומיות במצרים. מגמות אלה הדגישו את המשותף לכל בני הלאום ודחו את היהודים כיסוד זר שאינו חלק מהלאום המתגבש. תהליך זה החל להתגבר החל מהכרזת עצמאות החלקית בשנת 1922, כאשר עלו הרגשות הלאומיים שהדגישו את הערביות והאסלאם כגורמים מאחדים במדינה. תהליך זה עורר ביהודים תחושת חרדה וחוסר שייכות.

ב. **השפעת הקמת מדינת ישראל ומלחמת העצמאות** : המתרחשת הגוברת בארץ ישראל לאחר מלחמת העולם השנייה והדיונים סביב עתיד הארץ, הובילו להרעה במצב יהודי מצרים. השלטונות הטילו על היהודים חוקים מגבילים, שהחמירו לאחר שפרצה מלחמת העצמאות ובייחוד לאחר הכרזת העצמאות שבעקבותיה פלש הצבא המצרי לארץ ישראל. מאחר ומצרים הייתה אחת המדינות המובילות במלחמה כנגד מדינת ישראל, היהודים במצרים נתפסו כקרובים לישראל ונחשדו בחוסר נאמנות. הדבר בא לידי ביטוי בערעור בסיס הקיום של היהודים: יהודים שנחשדו בפעילות "ציונית" נאסרו ונכלאו במחנות, חשבונות הבנק של היהודים הוקפאו ורכוש יהודי בערך של מיליוני דולרים הוחרם ואלפי משפחות גורשו. בתים, חנויות ובתי כנסת נבזזו והועלו באש. מאות יהודים נפגעו, אלפים נכלאו והוטלה הגבלה על תנועתם במדינה. יהודים בעלי השפעה בתחומי המסחר, הכלכלה ובעלי מקצועות חופשיים סולקו ממקום עבודתם.

בשל סיבות אלו, בין השנים 1948-1956 עזבו את מצרים מחצית מהיהודים (בעיקר בשנת 1952 לאחר מהפכת הקצינים החופשיים). חלקם הגדול עלו לישראל.

ג. השפעת מלחמת סיני ומלחמת ששת הימים

בשנת 1956, כשפרצה מלחמת סיני, נקט השלטון בצעדים כלכליים ופוליטיים נגד היהודים: - מנהיגי הקהילה ברובם נאסרו, הובלו ברחובות קהיר ואלכסנדריה, לעתים נסקלו באבנים. - במסגדים הוקרא צו ממשל שקרא להתייחס ליהודים כאל "אוייבים".

בשנת 1967, בעקבות מלחמת ששת הימים, נאסרו 600 יהודים, הוכו והוחזקו תקופות ארוכות ללא מזון ומים. חשבונות הבנק של היהודים נחסמו ורכושם הולאם, חברות יהודיות פורקו ושכירים יהודיים פוטרו ממקום עבודתם. מבני בתי הכנסת היהודיים, בתי הספר, תנועות הנוער ומוסדות הרווחה ובתי החולים היהודיים הולאמו. רישיונות העבודה של היהודים בוטלו ושופטים ועורכי דין יהודיים גורשו מהאיגוד המקצועי. בעקבות כך עזבו מרבית היהודים הנותרים את מצרים ונתרו בה רק יהודים בודדים.